

Looduslike pühapaikade alased kirjalikud ja elektroonilised andmeallikad

Koostanud: Allar Haav, looduslike pühapaikade andmekogu haldur

Tartus, 03.2012

Sissejuhatus

Käesolev ülevaade hõlmab kõikvõimalikke arhiive, kogusid jms, mis võiksid vähegi olla abiks pühapaikade andmekogu tarbeks. Järgnev on jaotatud nelja suuremasse alateemasse.

Esmalt (1) oleks arusaadavad, selgelt olulised ning ühtlasi kergesti kättesaadavad ja töödeldavad andmekogud, mis on projekti osas kõige prioriteetsemad.

Järgmises alateemas (2) on vähemtähtsad kogud. Põhjuseid on mitmesuguseid: nt ei ole kuigi oluline võrreldes esimeses alapeatükis mainitud kogudega, või ei õnnestu kontakti-teavet saada kogu haldajaga, mistõttu võib kogu olemus ja sisu ebaselge olla jne. Samuti on sinna paigutanud kogud, mis võivad küll pühapaikade teadusliku uurimise seisukohast olla vajalikud, kuid pole pühapaikade andmekogu loomisel esialgu olulised. Võrdlus arheoloogiast: muististe registreerimise ja nende andmestiku kogumise seisukohast ei ole oluline teada iga muistise juures olevat mullatüüpi, olgugi et nende teaduslikul uurimisel võib kõnealune asjaolu osutada tähtsaks. Oluline on märkida, et prioriteedita andmekogud ei ole tähtsuse järjekorras ning usutavasti selgub see järjekord (=nende prioriteetsus) suuresti alles pärast kõige prioriteetsemate kogude läbitöötamist ning ka siis ehk iga piirkonna kohta eraldi.

Kõige lõpus (3) on tööd hõlbustavate abivahendite loend.

Pühapaiku puudutavate andmekogude ülevaade prioriteetsuse järjekorras

1. TÜ Arheoloogia Kabineti arhiiv

Kaevamis- ja inspeksiooniaruanded, kihelkonnakirjeldused, leidude pearaamat. Kõik olemas Arheoloogia andmebaasis.

Teadete importimist tasub teha kihelkondade järgi, paralleelselt vaadata töödeldavate teadetega seotud ArhA Kohti. Kuna Arheoloogia andmebaas on hõlpsasti kättesaadav ning on võimalus importida meie andmebaasi, peaks see olema esimene prioriteet, sest nii on võimalik kõige kiiremini saada mingigi ülevaade kihelkonnast. Arvestada tuleb siiski, et Arheoloogia andmebaasis üldjuhul täistekste (=OR) ei ole ning seega on tööd rohkem kui esmapilgul tundub.

2. Ajaloo Instituudi Arheoloogia osakonna arhiiv

Aruanded, leidude pearaamat. Olemas Arheoloogia andmebaasis. Töö osas vt eelmist.

3. J. Jungi „Muinasaja teadused“ ja käsikirjad (Mss)

Olemas Arheoloogia andmebaasis. Mõned üksikud Mss kirjed sisestamata. Töö osas vt eelmist.

4. Eesti Rahvaluule Arhiiv

Siin on muuhulgas J. Hurda kogu (H), M. J. Eiseni kogu (E), Eiseni stipendiaatide rahvaluulekogu (E, StK), Eesti Rahvaluule Arhiivi rahvaluulekogu (ERA), Eesti Kirjameeste Seltsi rahvaluulekogu (EKS), Riikliku Kirjandusmuuseumi rahvaluulekogu (RKM), Eesti Folkloori Arhiiv (EFA), Eesti Rahva Muuseumi rahvaluulekogu (ERM), Akadeemilise Rahvaluule Seltsi rahvaluulekogu (ARS), G. Vilbaste rahvaluulekogu (Vilbaste), Mihkel Veske rahvaluulekogu (Veske), Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektori rahvaluulekogu ehk endine EKI rahvaluulesektori kogu (KKI). + Helinimestik. Võimalik, et töö käigus selgub veel huvipakkuvaid kogusid.

Mingil määral on kogud talletatud ERA andmebaasis, selge ülevaade aga sisestamisjärgust puudub neil endilgi. Väidetavalt on suuremal määral digiteeritud Vastseliina, Setumaa, Rõuge ja Kuusalu kihelkonnad. Selgeid plaane aga hetkel pole.

Samuti on olemas teema- ja kihelkonnakartoteegid. Teemakartoteegid on aga poolikud ning ei tasu eriti kasutada, mõttekas vaid pisteliseks ristkontrolliks. Seega põhiliseks tööriistaks jääb kihelkonnakartoteek.

Eelnevaid asjaolusid arvesse võttes on kõige otstarbekam tegevusjärjekord selline: 1) ERA Andmebaasis töötada läbi kihelkond, arvutisse salvestada (vajadusel ka välja printida) kõik antud kihelkonda puudutavad viited, 2) kihelkonnakartoteegist märkida üles kõik kihelkonnaga seotud vähegi relevantseid viited, mis ei kajastu punkt 1 tehtud nimekirjas, 3) korrastada-sorteerida saadud viidete nimekiri kogude ja köidete alusel, 4) võtta ette ühe kogu sisustik ning otsustada millised palad on huvipakkuvad ning millised mitte, 5) palad vaadata köidetest järele ning huvipakkuvad digiteerida meie andmekogusse, 6) korrata punkte 4 ja 5 võiduka lõpuni.

Plaanis on neil (ebamäärases) tulevikus digiteerida sisustikud.

EFA kogus on meile huvipakkuv Põlispuude võistluse (2006?) käsikiri.

H II on suurel määral digiteeritud, kuid mõistlikku otsingut ei ole: <http://www.folklore.ee/cgi-bin/ekogud>

Olemas on andmebaas Kivike (kivike.kirmus.ee), mis ideeliselt hakkab koondama Kirjandusmuuseumi tekste, kuid sellega läheb veel kaua aega.

Helikogu osas on neil nimestikud olemas. Topo-kartoteegis on neil helisalvestisi 1990ndate aastateni. Kusagil 1990ndate keskel tekib neil ladinimestik ja tulmeraamat, see on niisiis eraldi. Üldiselt on varasemad salvestised u 50% ulatuses digiteeritud, nende kohta on ka käsikirjalised nimestikud. Nimestike kvaliteet aga väga kõikuv.

5. Eesti Kultuurilooline Arhiiv

Eesti Kirjanduse Seltsi ajaloo stipendiaatide aruanded (f. 200), Eesti Kirjanduse Seltsi kodu-uurimise toimikond (f. 360), Akadeemilise Ajaloo Seltsi stipendiaatide aruanded (f. 199). Ehk pakub huvi ka Gustav Vilbaste (f. 152), Richard Viidalepp (f. 317), Anton Suurkask (f. 124).

Olemas ELLEN veebiandmebaas: <http://www2.kirmus.ee:8080/ellen/avalik.do> – näitab mõningate fondide struktuuri ja säilikute loendit, kuid sisu neist üldiselt ei selgu.

EKLA osas võtta arvesse, et osaliselt on sealne materjal olemas Arheoloogia andmebaasis (kihelkonnakirjelduste näol). Töö käigus saab üle kontrollida nende täielikkuse ja kvaliteedi.

Tööd tasub ilmselt teha fondide kaupa.

Mõned fondi 199 ja 200 säilikud on digiteeritud: <http://www.folklore.ee/pubte/ajaloolist/> . Samas tuleb tõdeda, et nendega saab tööd teha vaid originaalteksti kõrval, kuna leheküljenumbreid jms digiteeritud tekstis ei ole.

6. Eesti Keele Instituudi Kohanimekartoteek

<http://heli.eki.ee/kohanimed/>

Sedelid on skaneeritud, seega otsingut ei eksisteeri. Töötamisel läbi lugeda tutvustus, sedelite lugemisõpetus ning viitamisel arvestada erinevaid kogusid.

Saab kasutada kodeerimisel toponüümide kontrollimisel. Samas ka sisaldab olulist informatsiooni esimeses, st andmete sisestamise staadiumis.

7. Kirjandusmuuseumi Folkloristika osakond (FO)

Arhiiv on osa ERA arhiivist. On kaks fondi. Kuni 1996 kogutud info on RKM fondis, hilisem EFA.

Olemas on Lõuna-Eesti pärimuse portaal (LEPP). Hallatakse FO poolt, kuid kasutatud kogude osas pole loogikat ning mitmest kogust on digiteeritud vaid pisteliselt palasid. See asjaolu teeb paraku meie jaoks selle portaali üsna kasutuks. Seal on ka lingid osadele digiteeritud EKLA f.199 ja f.200 materjalidele, millest juttu EKLA osas. Arendatakse Võrumaa osa: <http://www.folklore.ee/lepp/>

Kuna kogud on ERA arhiivis, siis toimub nendega töö üheaegselt ERA kogudega.

8. Muinsuskaitseameti arhiiv

Kaevamisaruanded, inspeksiooniaruanded jms. Kuna kõige olulisem info on olemas Arheoloogia andmebaasis, siis üldjuhul MK arhiivi vaja kasutada pole. A. Kraudi sõnul neil EW aegne materjal süsteemitu ja lünklik – originaalid on Riigiarhiivis. Siiski võiks üle vaadata nn objektitoimikud, kus võib olla lisamaterjali muististe kohta (nt fotosid, kirjavahetust jms).

9. Eesti Looduse Infosüsteem (EELIS)

Otsingusüsteem: <http://loodus.keskkonnainfo.ee/WebEelis/infoleht.aspx?type=artikkel&id=-1534945782> Saatsin kirja CSV osas.

Huvipakkuvaid objekte on pea kõigis kategooriates. Kuna mõistlik otsingusüsteem (nt haldusüksuste alusel) neil puudub, tuleb tõenäoliselt töötajal kasutada kaardirakendust ning haldusüksuste kaupa hakata läbi vaatama.

Kaardirakendusi on kaks. Esimene hõlmab looduskaitsealuseid objekte (sh nt pühasid puid jms), teine kaardistab pärandkultuuri objektid.

1. <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver/Looduskaitse-Natura-2000-p92.html>
2. <http://geoportaal.maaamet.ee/est/Kaardiserver/Parandkultuur-p127.html>

Selge on aga see, et erinevalt rahvaluulekogudest ei ole neil olnud esmatähtis pärimuse kogumine ning sellest ka küllaltki madal prioriteet teistega võrreldes.

Kasutada abivahendina otsinul ka keskkonnainfo registrit (<http://register.keskkonnainfo.ee>)

10. Eesti Ajalooarhiiv

Saagast osaliselt kättesaadav kaardimaterjal. Kuna digiteeritud kaarte väga palju pole, tuleb uuritava kihelkonna kaardid igaks juhuks läbi vaadata, mõningatel kaartidel võivad olla toponüümid, mis viitavad pühapaikadele. Niisiis pöörata tähelepanu kaardil olevatele märgetele, aga jälgida ka mingil moel eristuvaid pinnavorme-metsatukkasid jms. Jätaksin selle töö prioriteetsetest kogudest viimaseks, sest sel juhul on hea võrrelda kaardile kantud meile juba teadaolevaid kohtasid vanade kaartidega.

Kaardiregister: <http://www.eha.ee/kaardidreg/kaardid/kaardid.php?module=85&op=1&lang=ee>

Lisaks on teoreetiliselt huvipakkuvad kirikuvisiitatsioonide protokollid (nt EAA.1187), kuid see on väga aeganõudev töö ning nõuab erioskusi. Seega ei ole tegu kindlasti antud projektis prioriteetse teemaga.

Ajalooarhiivis on ka kodu-uurija Uno Hermannis isikuarhiiv (EAA.5238), mida ajaressursside olemasolul võiks lähemalt uurida.

11. Maavalla Koja pühapaikade andmekogu

Valdavalt käsikirjalised arhiivitekstid, inventuurid (Mahu, Muhu ja Jaani khk), märkmed, fotod, inventuuride helisalvestised. Digiteerimata suures osas.

12. Gustav Vilbaste 1930. aastail tehtud 350 rahvapärimusega seotud allika (veekogu) inventuuri kogu

Ilmselt on see Riigiarhiivis (ERA.983). Tõenäoliselt võiks nimetatud kogu olla tegu Riigiparkide Valitsuse 4. sarja arhivaaliga „Ettekanded ja kirjavahetus allikate ja nende vete uurimise kohta“

(ERA.983.1.32). Huvi võiks pakkuda ka samas olev arhivaal „Ettekanded, kirjavahetus ja nimekirjad looduskaitse alla võetavate maa - alade, puude, rändrahnude jm objektide kohta“ (ERA.983.1.31).

Kuna Riigiarhiiv asub Tallinnas, võib sellega töötamine olla mõnevõrra raskem võrreldes rahvaluulekogudega.

Veel andmeallikaid, ilma prioriteedita

13. Eesti Rahva Muuseum (ERM)

Esemekogu arheoloogiliste leidude pearaamat olemas Arheoloogia andmebaasis. Ehk pakuvad huvitavat etnograafilise arhiiv, topograafilise arhiiv, korrespondentide vastuste arhiiv.

ERMi töötajad on äärmiselt pessimistlikud oma kogude relevantsuse suhtes – kui asi puudutab pühapaikasad, mitte õllekappasad – ning seega ei pea seda väga prioriteetseks. Kuigi nad kasutavad MUISi otsingusüsteemi (www.muis.ee), siis väidetavalt on neil oma kogude sellega sidumine veel pooleli.

Võimalik, et leiab hoonestuse (talukompleksi) kaarte ning nende abiga ehk võimalik mingeid kohti (nt kive) lokaliseerida.

14. Riigimetsa Majandamise Keskuse pärandkultuuriobjektide andmekogu

Tegu on tegelikult EELIS andmebaasiga (vt üleval pool). J. Kusmini järgi rohkemat materjali kui EELISes kirjas neil pole. Ka pärimus sai kogutud just sellisel konseptiivsel kujul nagu kirjas. Osasid materjale muidugi veel kontrollitakse ning lõplikult peaks kõik Internetis kättesaadav olema veebruari paiku.

15. Maakonnamuuseumid

Osaliselt vaid arheoloogiakogude pearaamatud Arheoloogiateadete andmebaasis. Kuigi ei pea maakonnamuuseumide väga prioriteetseteks, võiks vaba aja olemasolul (kui prioriteetsed kogud on läbi töötatud) nendega siiski tutvuda.

16. Muud kohalikud muuseumid

Ilmselt saab infot nende eksistentsi (ja võimaliku sisu) kohta maakonnamuuseumitest.

17. Koolid

Vaba aja olemasolul võib kohalikest koolidest uurida võimalike teabekillukeste kohta.

18. Kirjandus

Koduloolased jt. Vajab pikemat-suuremat uurimist. Kuigi hõlpsasti kättesaadavad ja leitavad teosed võiks uuritava kihelkonna kohta läbi vaadata, ei ole võimalik neist siiski täielikku ülevaadet koostada. Tõenäoliselt mingi paikkonnaga tegeldes tekib kirjandusviiteid jms töö käigus.

Vt Eesti Loodus, Siin ja sealpool maanteed (jm vaatamisväärsusi tutvustavad teosed)

19. Eesti Looduseuurijate Selts

<http://www.elus.ee/>

Neil on päris korralik raamatukogu, kust võib leida ehk huvipakkuvaid raamatuid. Tasub mainida, et Gustav Vilbaste oli seltsi liige. Siiski pole nende rõhuasetus päris meie jaoks relevantne ning ka nt Vilbaste kogud on mujal laiali (nii EKLAs kui Riigiarhiivis).

Seotud ka Toomas Kukk, kes uurinud looduskoosluseid. Tal võiks olla mingeid inventuuriaruanded ja kaardikihte.

20. Keskkonnateabe keskus

<http://www.keskkonnainfo.ee/main/index.php/et/kaardid>

Kuigi sealt on võimalik saada mitmesuguseid GIS kaardikihte, ei ole minu arust nendest ükski eriti oluline pühapaikade projekti raames. Huvi võiks pakkuda küll erinevad metsavööndite kihid,

veekogude kaardikihid jms pühapaikade teaduslikul uurimisel, maastikuanalüüsid jms, kuid see ei ole praegu teemaks.

21. **Ajakirjandus**

Eesti Loodus, Tsaariaegsed, EW, nõuk. aegsed. Kuna ajakirjandus ei ole üldjuhul algallikas, siis – olgugi, et huvipakkuvat kindlasti leiab – ei pea seda liiga prioriteetseks. Mõned ajakirjad võiks aja olemasolul siiski aastakäikude kaupa üle vaadata.

22. **Maakondlike maaparandusbüroode arhiivid**

EW aegsete veeühistute plaanid, nõuk. aegsed maaparandusplaanid. On muidugi kaheldav nende olulisus andmebaasi moodustamisel. Pigem meile teisejärguline, lisateabeallikas probleemsete kohtade lokaliseerimisel.

23. **Digiteeritud Eesti Ajalehed (DEA)**

Valik ajalehti aastatest 1821-1944, valik väliseesti ajalehti alates 1944. aastast. <http://dea.nlib.ee/>

Seda kogu saab kasutada täpsema eelneva viite olemasolu korral.

24. **Eesti ajakirjanduse analüütiline bibliograafia, täielik kogu 1821-1944**

Asukoht: Eesti Kirjandusmuuseumi Arhiiviraamatukogu. Märksõnastik on UDK süsteemis. Meid huvitab eelkõige UDK indeksid 398.3-398.8 (Rahvauskumused ja tavad), mille alt nägin mitmeid pühapaiku. Samas on olemas ka valdadedepõhine kartoteegisüsteem, mis ajaressursse arvestades ehk oleks paremgi.

25. **Eesti ajakirjanduse analüütiline bibliograafia, Artiklite andmebaas BIBIS**

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/index2.php>

Praegu on kavas vaid Postimehe digiteerimine. Märksõnastik abiks, ilmselt selle põhjal võiks läbi töötada.

26. **Rehepapp ehk rahvausundi ja muistendite andmebaas**

<http://www.folklore.ee/rehepapp/>

ERA andmebaasiga kooskõlastatud pole, folkloristika osakonna (FO) oma. Saatsin kirja ja ootan vastust.

27. **Eesti Rahvusraamatukogu**

Ülevaade artiklitest, tehakse Nõukogude perioodi Artiklite ja Retsensioonide Kroonika alusel bibliograafia. Sisaldab lühikest annotatsiooni, kui pealkirjast sisu ei avaldu. Koostajaks Tiina Ritson, suhtlust koordineerib Krõõt Liivak. Maksma läheb 500 €.

Abivahendid

28. **Eesti Keele Instituudi kohanimeandmebaas (KNAB)**

XX saj allikatest kohanimed: <http://www.eki.ee/knab/knab.htm>

Abi: http://www.eki.ee/knab/kb_yld.htm

29. **Maa-ameti kaardid**

<http://geoportaal.maaamet.ee/>

Vt ka pärandkultuuri kaart, ajaloolised kaardid.

30. **Metsaregister**

<http://register.metsad.ee/avalik/>

Metsade kirjeldused

Muu teave

31. **EKI murdesektori rahvapärimuse kogud**

Ei eksisteeri enam eraldiseisvana, aastal 2000 viidi Kirjandusmuuseumisse üle (Folkloristika Osakond). Folkloorikogu on ERAs KKI (Keele ja Kirjanduse Instituut) nime all.